bilig
YAZ 2011 / SAYI 58
173-202

Almanya'da Farklı Olmak: Entegrasyon ve Hoşgörü Kavramına Eleştirel Bir Bakış

Hilâl Onur İnce*

Özet

Bu makalede, Almanya'nın birleşmesinden sonra çoğunluk toplumu ile farklı kökenlere sahip azınlıklar arasındaki ilişkilerde öne çıkan entegrasyon ve hoşgörü sorunları ele alınmaktadır. Türklerin Almanya'ya göçünün ellinci yıldönümünün kutlandığı bu yıl, azınlıkların halâ toplumsal ilişkilerde bir ötekileştirme ile karşı karşıya bulunduğu tespitinden yola çıkılarak bunun nedenleri üzerinde durulmaktadır. Öncelikle Almanya'da azınlıklara yönelik tartışmalara alışılagelmiş kavramlarda var olan bir belirsizliğin egemen olduğuna vurgu yapılan çalışmada, azınlıkların çoğunluk toplumu içerisinde eşitlik temelinde yaşayabileceği olası yeni yaklaşımlara günümüzde hâlâ egemen olan nitelendirmelerin engel teşkil edeceği ve dolayısıyla kavramsal boyutta bir belirginleşmenin çok kültürlü toplum olma beklentisine yardım edeceği vurugusu yapılmaktadır. Bu doğrultuda hoşgörü yerine kabul politikaları yanı sıra dışlama sonucuna yol açan önyargılar yerine birlikte yaşama kültürü gibi belirlemelerin ve kavramların eleştirel bir okumayla irdelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Kavramsal netliğe bağlı olarak, gelecekte yeni sosyal ve kültürel politikalara dair düşüncelerin ve aynı zamanda kuramsal çalışmaların geliştirilmesinin mümkün olabileceğinin altı çizilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Almanya, azınlık, çoğunluk, entegrasyon, asimilasyon, ırkçılık, hoşgörü.

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü / Ankara
ohilal@hacettepe.edu.tr

Giriş

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan Alman Demokratik Cumhuriyeti (DDR) ve Federal Almanya Cumhuriyeti'nin (BRD) 3 Ekim 1990 tarihinde yeniden birleşmesinin yolunu açması nedeniyle Almanya için önemli bir tarihsel dönemeç teşkil etmiştir. Birleşmenin bir başka göstergesi ise, Alman çoğunluk ile ülke içinde yaşayan farklı azınlıklarla ilişkilerde de bir dönüm noktasına gidilmesidir. Bilindiği gibi, birleşme sonrası Alman olmayanlara karşı şiddet olaylarının arttığı gözlenmiştir.[1] Azınlıklara yönelik saldırılar, var olan yasal düzenlemelerin yeterli bir koruma sağlayamadığını açığa çıkartmıştır.

Almanya'da, nüfusun %18,6'sını oluşturan göçmen kökenli yaklaşık 15,3 milyon insan yaşamaktadır. Federal İstatistik Kurumunun (Statistisches Bundesamt) verilerine göre, gerçek yabancı kategorisine giren insanların sayısı 7,3 milyona ulaşmaktadır. Ayrıca 1994 yılından bugüne kadar, Almanya'da yaşayan 1 milyon 275 bin yabancı, Alman vatandaşlığına geçmiştir. Göçmenlerin %64'ü Avrupa ülkelerinden gelmektedir ve bunların içinde %14,2 ile Türkler en büyük göçmen grubunu oluşturmaktadır. (http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms (11.06.2009)) Buna rağmen Almanya kendisini hâlâ bir "kültür ulusu" olarak algılamakta ve dolayısıyla kökene dayalı bir Almanlık anlayışına sığınmaktadır. Bu anlayışın doğal sonucu olarak izlenmekte olan yabancılar politikasına ve dolayısıyla Alman çoğunluğun yabancılar hakkındaki bakışına, "yabancıların" Alman kültürüne adapte olmaları gerektiğine yönelik bir kültürel asimilasyon[2] (eritme) görüşü egemen olmaktadır.[3] Bununla birlikte, demokratik görüşü sahiplenen insanlar arasında, özellikle toplumsal ırkçılığın yarattığı baskı nedeniyle, "yabancının" hoşgörülmesi gerektiği konusunda bir mutabakat söz konusudur. Ancak değişik nedenlerle Almanya'ya gelen ve buraya yerleşen, toplumsal yaşam içerisinde göçmen olarak yaşayan insanların kültürel ve ırksal farklılıklarına bakılmaksızın, Alman toplumuyla bütünleşebilmeleri, göçmenlerin entegrasyona[4] (uyum) ya da asimilasyona zorlanmadan, çoğunluğun ötekileştirme anlayışının bir sonucu olarak "ülkeden uzaklaştırılması gereken bir düşman gibi" algılamasından uzak, birlikte yaşamayı kabullenebilmesi için hoşgörünün bir ön koşul olabileceği düşüncesi sorgulanmalıdır. Böylesi bir ön koşul üzerinden, özellikle çoğunluğun yükümlülüğü olan hoşgörünün azınlıklara karşı bir tahammül, hatta üstünlük sağlayan araç olma özelliği taşıdığı düşünülecek olursa, içinde negatifliği barındıran bir kavram olarak adlandırılması mümkün olmakla birlikte, hoşgörü aynı zamanda toplum tarafından algılanan pozitif özelliğiyle de

karşımıza çıkabilir. Hoşgörü ve farklı olana tahammül göstermeyi odağına alan çalışmada, hoşgörü olgusunun bu ikili karakterinden yola çıkılarak ötekileştirme kavramı üzerinden eleştirel bir okuma yapılmaktadır. Çalışmanın amacı, bir yandan konuya ilişkin göze çarpan kavramsal karmaşıklığı en aza indirgemek, diğer yandan ise Almanya'da yabancılık olgusunun kavramlar üzerinden yeniden düşünülmesi gerektiğine vurgu yapmak, olası yeni perspektiflere zemin sağlamaktır. Zira gündelik ve dolayısıyla olağan ve alışılagelmiş gerçeklikleri algılamak ve kavramak için kesin ve net kavramlar gerekmektedir (Kreisky 2004: 24). Bu yaklaşımdan yola çıkılarak, hoşgörü ve yabancılık kavramlarının önemine işaret eden görüşler üzerinden eleştirel bir okuma hedeflenmektedir.

Almanya'da Alman Olmamak – Bir Sürekliliğin Portresi

Almanya'da yabancılara karşı beslenen önyargılara yönelik çok sayıda araştırma yapılmıştır.[5] Bu araştırmalarda, önyargıların gelişimi hususunda çeşitli örneklere yer verilmiştir. Mehmet Taş, "*Avrupa'da Irkçılık*" adlı eserinde gündelik yaşamında yabancılarla birlikte yaşamak durumunda olan "yerli insanlar"da oluşan önyargılara şu sözlerle değinir: "Yabancılarla yaşamak zorunda kalan yerli insanlar onları kısaca şöyle tarif ederler: kirli ve gürültücüdürler, yerlere tükürür traş olmazlar; çocukları insanlara, kanunlara saygısızdır; bunlar büyüyünce esrar kaçakçısı, gangster ve esrarkeş olurlar.' (1999: 75). Bu önyargılara eklemeler yapmak ve sayılarını çoğaltmak elbette mümkündür. Önyargıların varlığına ilişkin ironik bir yaklaşım sergileyen başka bir örneğe ise bir ilan niteliğinde kaleme alınmış aşağıdaki metinde rastlanmaktadır. Alman toplumunda yabancılara karşı beslenen önyargıları bir kiralık ev ilanı biçiminde anlatan bu sözler, önyargıların güncel yaşamdaki yansımalarını açıkça sergilenmektedir:

> "4 yaşında kız çocuğu olan genç bir Türk aile, 1200 DM civarında 3-4 odalı kiralık bir daire arıyor. İrtibat için tel: 0641/394688" Dikkat! İlanımız her ne kadar masum gözükse de biz, her yabancı aile gibi o kadar da sorunsuz değiliz. Şu anda bir kızımız var ama biz Türkler çekirge gibi çoğalırız. Bir kaç yıl içinde, yaptıkları gürültüyle apartmanınızı cehenneme çevirecek bir kaç tane kirli çocuğumuz daha olacak... Bu veletler, sizin hiç bir kelimesini anlamadığınız bir dilde bağırıp çağıracaklar! Eğer evinizin çok güzel çiçekleri, bitkileri ve ağaçları olan bir bahçesi varsa en kısa zamanda orasını tanınmaz hâle sokacaklar. Çocuklarımız orayı çöle çevirecekler ve biz ise çamaşırlarımızı oraya asacağız. Çamaşır asmadığımız zamanlarda, dostlarımızla bahçede ızgara yaparak, mekânı maksadının dışında da kullanmaya başlayacağız. Ayrıca

> bizler, koyunlarımızı genellikle banyoda keseriz. Biz taşındıktan sonra apartman merdivenleri sürekli sarımsak ve ekzotik baharatlarla kokacak. Pencerelerimizden gün boyunca sinir bozucu Türk müziği duyacaksınız. Bizler haftada en az bir defa kadınlarımızı hastanelik olana kadar döveriz. Karakol için apartmanınız iyi bilinen bir adres hâline gelecek. Bu nedenle apartmanın önünde sıkça mavi ışıklı devriye arabası duracak. Çünkü bizler, daima iç huzuru ve güvenliği tehdit eden eylemler ve ilişkiler içinde olacağız. Adam bıçaklama bizlerde normaldir... Şu anda sade üç kişiyiz ama orada en az 20 kişiyle kalacağız, çünkü bizde misafir hiç eksik olmaz. Eğer siz de Türk uçaklarının ölü kuş gibi patır patır düşmesine rağmen tatilinizi hâlâ Türkiye'de yapıyorsanız, sizin apartmanda daire bulma şansımız olabilir. Demek ki siz hâlâ ders almadınız. Bu söylenenlere Fransız kaldıysanız ya da bu söylenenlerde aldatıcı[6] (Türkleştirilmiş) bir şeyler sezdiyseniz, bizi arayabilirsiniz." (www.domit.de (12.03.2009).

Elli yıllık bir göç sürecine rağmen Almanya'nın bu gerçekliği hâlâ algılamaktan uzak olduğu ve aynı zamanda göçmenliği kabul eden politikaların desteklenmesinin söz konusu olmadığı ortadadır. Öte yandan bu elli yıl içinde yabancıların ve öyle tanımlananların sosyal ve kültürel konumlarının değiştiği çoğunluk tarafından göz ardı edilmektedir. Bilindiği gibi, birinci kuşak olarak nitelenen ilk göçmenler Almanca bilmezken, ikinci ve üçüncü kuşaklar Almanya'da eğitimlerini tamamladılar ve giderek serbest piyasada ve kamu kurumlarında görev almaya başladılar.[7] Ancak tüm bu değişime ve yarım asırdır birlikte yaşanmış olmasına yönelik Alman toplumunda yabancılara egemen olan tanım hâlâ statikliğini korumaktadır: "Ausländer" – yabancı.

"Yabancılık" Olgusu ve Sorunları

Aradan geçen elli yıl içerisinde, başka ülkelerden gelenlere, çoğunluğun koyduğu "yabancı" tanımının arkasına başka adlar eklendi. Ancak döneme uygun olarak adlarının değiştirilmesi, Almanların yabancılara karşı sahip oldukları önyargılarında olumlu bir değişiklik yaratmadı. İlk olarak siyasi ve sosyal literatürde yabancı yerine kullanılan "misafir işçi" (Gastarbeiter) kavramı, çoğunluğun algısında yabancılara karşı negatif olmayan tarafsızlık izlenimi sunan bir anlayış oluşturmakla birlikte, misafirlik süresi uzamaya başlayınca, "Niçin gitmiyorlar? Ne zaman gideceklerr?" gibi soruların gündemde yer almaya başlaması, bu algının olumsuza doğru dönüşmesine yol açmıştır. Bu noktada siyasi ve sosyal elitler tarafından yabancılara yeni bir sıfat bulma çabasına girişildiği ve göçmenlerin bir

asimilasyon sürecinde eğitilerek, topluma kazandırılması gerektiği düşüncesinin yaygınlaştığı belirginleşmiştir. Söz konusu girişime referansla, toplumda yabancılara karşı beslenen önyargıların değiştirilmesi için mücadele etmenin anlamsız olacağı, aksine yabancı düşmanlığının, yabancıların yeni kavramlar üzerinden belirlenmeleriyle toplumsal hafızadan silinebileceği düşüncesi kabul edilmiştir. Bu girişimin dikkat çekici noktası, yabancı olarak adlandırılmaya çalışılan toplumsal grubun taleplerinin dikkate alınmadığıdır (bk. Anhut/Heitmeyer 2000: 14-33). Toplumun yabancılarla, onları tanımak ve anlamak için ihtiyacı olan iletişimin koşullarını yaratmak yerine, işin özüne - yabancıyı kendisi için tehlike görme ve buna dayalı olarak ortaya çıkan güvensizlik algısına - dokunmadan, yabancılar için yeni adlar üreterek sürdürülen girişimler, sorunun çözümüne katkı sağlamak yerine, sorunun doğru algılanmasını daha da zor hâle getirmiştir. Yabancılar üzerine yapılan tartışmalarda kullanılan kavramlarda yaşanan bu hızlı değişim - çok kültürlü toplum, kültürel farklılıklara karşı hoşgörü gibi söylemler - sorunun çözümü için gerekli çabanın gösterilmediğinin bir kanıtıdır. Odağına, yabancıyı ve onun kültürel farklılığına karşı hoşgörüyü koyan bütün yaklaşımların beklentisi, süreç içinde yabancının, çoğunluğun üstün kültürü tarafından asimile edileceğidir. Gerçeği görmek istemeyenlerin bu tasavvuru, yabancı saymaya devam etmekte ısrarlı oldukları farklılıkların, bir azınlık gibi davranmaya ve çoğunluğu oluşturan toplumla aynı toplumsal çerçeve içerisinde paralel toplum olma yolunda ilerlediklerini gördükleri noktada, sarsılmak ve gözden geçirilmek zorunda kalacaktır. Zira yabancıların azınlık olma yolundaki ilerleyişleri, geri dönülmesi ve döndürülmesi oldukça sorunlu bir duruma dönüşmüştür. Gelinen nokatada yabancı olarak nitelendirmelerin göçmen gerçeğini yansıtmada yeterli olmadığı ortadadır. Dolayısıyla göçmenlerin kendileri hakkında kendilerini karar vereceği ve içinde yaşadıkları toplumun siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarında çoğunlukla eşit koşullarda söz sahibi olmak için mücadele edecekleri yeni yapılanmalara zemin hazırlayacak yaklaşımların oluşması zorunludur (Zick/Küpper 2007: 34-57).

Bu bağlamda, göçten elli yıl sonra, Federal Almanya Cumhuriyeti'nde ortaya atılan çok kültürlü yaşama karşı tartışmaya davet çıkaran "entegrasyon" kavramı, sorunları çözmekten çok, var olan önyargılar tarafından desteklenen toplumsal saldırganlığın artmasına neden oldu denilebilir. 1990'lı yılların başından beri yabancılara ve "öteki"ye karşı, ırkçı motiflere dayalı şiddet eylemleri sürekli artmaktadır. Ancak, "farklı görüntü sergileyene" ve çoğunluğa dâhil edilmeyene" yönelik şiddet, sadece bedensel

saldırılarla değil, güncel yaşamın içine oturmuş davranışlarla başlamaktadır. Bir diğer ifadeyle, ırkçı motiflere dayalı şiddet eylemlerinin artışına zemin oluşturan gelişmeler, Alman olmayanların ya da Almanlara benzemeyenlerin, marjinal kılınılarak dışlanmalarına ve çoğunluğa "ait olmayanlar" olarak damgalanmalarına yol açabilmektedir. Bu noktada, hoşgörünün olası sınırları ve ırkçılık üzerinde durulması gerkmektedir.

"Örtülü" Irkçılık ve Sınırlı Hoşgörü

"Yabancı"nın Alman toplumunda oynadığı karmaşık rolü betimlemek ve yabancılıktan kurtulmanın yollarını göstermek, son derece zor bir girişimdir. Çünkü, yabancı düşmanlığını ve ırkçılığı açıklama çabaları, mağduru, ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının ortaya çıkmasından sorumlu tutan bir yaklaşımla ele almakta ve yabancının "hem korkuttuğu, hem de güven duygusunu sarstığı" söylemine dayanmaktadır (Rommelspacher 2002: 141). Ancak bire bir karşılaştırıldığında ırkçılar, ırkçılığa karşı olanlardan daha açık bir tutum sergilemektedir. Irkçılığı savunanlar, "Almanya Almanlarındır", "Yabancılar dışarı" gibi sloganlarla, hiçbir gerekçenin ardına sığınmadan yabancılar hakkındaki düşüncelerini dile getirmekte beis görmemektedirler. Irkçılığa karşı olduğunu söyleyen kesimler ise, genellikle nasıl davranacaklarını bilememekte ve "yabancı düşmanı" olarak nitelendirilmemek için, yabancılara karşı hoşgörülü bireyler olma arzusundadırlar. Yabancıyla olan ilişkilerinde, aralarındaki farklılığı gizlemeye ve bunun fark edilmemesine özen göstermektedirler. Burada yaşanan çatışma, "hoşgörü" ve "damgalamaya" kilitlenmiş yaklaşımın yarattığı gerginlik içinde gerçekleşmektedir. Çoğunluk toplumuna ait olanların yaşadığı çelişki, "yabancıyla özdeşleştirdikleri" dışlayıcı düşünce ve duyguları ile onlara karşı hissettikleri hoşgörülü ve önyargısız olma zorunluluğu arasındaki iç dengesizlikten kaynaklanmasına bağlı olarak, bu zorunluluktan kaynaklanan hoşgörü yaklaşımları başarısızlığa mahkûm edilmiştir (Forst 2000: 119-143).

Damgalamaya karşı yaşanan iç çatışma, özellikle olumsuz çağrışımları olumlu olanlarla birlikte anma çabalarında kendini açığa çıkartmaktadır. Bu davranış, yabancılar hakkında değerlendirme yaparken, örneğin siyah tenli insanlara atfedilen "doğallıklardan" ve müziğe daha yatkın olmalarından söz ederek, onlar hakkında olumlu vurgu yaparak kendini göstermekte ve bu da "olumlu ırkçılık" olarak açıklanmaktadır.[8] Bireysel yeteneklerin genelleştirilmesinden türetilen bu ırksal yetenek tanımı, ilk bakışta yabancıya yönelik bir övgü gibi gözükse de, onun yabancı kimliğini pekiştiren, farklılığına vurgu yapan bir anlayışın ürünü olarak karşımıza çıkar. "Yabancıyı onurlandırmaya" kilitlenmek ancak önyargısızlığın yitimine işaret et-

mektedir. İlişkiler her ne kadar içten olsa da sarsılan güven duygusu, yabancıdan uzak durmakla yetinmiyor, aynı zamanda pozitif söylemin gölgesinde bir başka negatifliğin oluşmasına katkıda bulunuyor; yabancının tabulaştırılması. Kültürel alana yönelik açılımlarda "yabancıyla yakınlaşmadan" (Leyer 1991: 16) söz edilse de, kültürlerarası ilişkilerde çoğunluğa ait olanlarla, azınlığa ait olanların dostluklarında, farklılıklar hiç bir zaman konu edilmemektedir. Bu göreceli dostluk ilişkisinde, çoğunluğu temsil eden bireyin, ait olduğu çoğunluğun temel anlayışına karşı çıkmadan, bazı değerlerine karşı çıkarak ötekini yüceltmesi nedeniyle, ötekinin yüceltilmesi kısmen romantik izler taşır. Bu romantik izler taşıyan yüceltme eylemi, toplum algısında yüceltilen açısından herhangi olumlu bir değişikliğe yol açmaz, ancak yüceltenin vicdanen rahatlamasını sağlar. Toplumsal yaşam, çoğu ile azınlığın arasındaki ilişkilerin, çatışmasız, halklararası diyaloğun gerçekleştiği, kendi hâlinde sakin bir ortam olmadığından, "ötekiler yabancı kalmak zorundadır (Schmid 1997: 121-137).

Bundan dolayı "yabancılık", yabancıya karşı sınır çizme gayreti içinde olmanın sonucu olarak anlaşılmalıdır. Yabancıya karşı sınır çizme gayreti, kendisine benzemeyeni tanımlama, onunla arasındaki farklılıkları tespit çabası olarak algılanmamalıdır. Bu tanımlamanın amacı, çoğunluğun kendi içinde yarattığı ötekine, ötekileştirebileceği birilerini göstererek, ortak düşmana karşı olma temelinde birlik oluşturmaktır. Bir başka ifadeyle, korumak istediği ırkını ve kültürünü, çoğunluk içinde bölünme yaratmadan korumanın meşruluk zeminini oluşturmaktır. Bu tartışmanın sonucunda yabancıya karşı dışlama davranışı, toplumun tümünü kapsar ve çoğunluğun kendi arasındaki çelişkilerin dışlandığı ortak bir harekete dönüşür. Ortak hareketin temel paydası, yabancılara karşı olmak ve onlara karşı birliği korumak güdüsü biçiminde ideolojik bir algı olarak karşımıza çıkar. Almanların çoğu, boş zamanlarını, işyerlerinde ve güncel yaşamın diğer alanlarında "kendileri gibi saydıklarıyla" beraber yaşamayı yeğlemektedir. Sosyal yaşamdaki bu içe kapanıklık ve başka kültürlere ait olanları kendi güncel yaşamından dışlama talebi, ideolojik düzeyde yabancılara karşı geliştirilen ırkçı söylemlerle desteğe dönüşür. Bu destek aktif hale geldiğinde, şiddete varan davranışlara dönüşürken, pasif konumda ise yabancılarla sosyal alanın paylaşımında, onlarla iletişim kurmama biçiminde tezahür eder. 1990'lı yılların başında Almanya'da 64 ortaokulda gerçekleştiren bir araştırmaya göre, yalnız bir Alman ve bir Türk çocuk diğer gruptan birisiyle arkadaşlık yapabileceğini belirtmiştir. Araştırmanın ortaya

çıkardığı en önemli bulgu, arkadaş seçiminde ülke "içi" ve ülke "dışı" ayrımı, ülke genelinde normallik arz etmektedir (Dollase 1990).

Gelinen noktada, yarım asırdır yan yana aynı toplumsal alanda yaşayan, çoğunluğu oluşturanlarla azınlığa ait olanlar arasında ortak yaşamın ve uyumlu bir birlikteliğin gerçekleşebilmesinin önündeki en önemli engel olan "öteki" algısını irdelemek faydalı olacaktır.

Almanlar ve Ötekiler

'Öteki'nin kim olduğuna dair felsefeden psikolojiye, edebiyattan siyaset bilimine kadar birçok çalışmada kavramın kurgulanışı ve anlamı üstüne odaklanılmış sayısız yorum mevcuttur. En açık ifadeyle, 'biz' olmayanın kişileştirilmesi olan 'öteki', birçok nitelendirmeyi de bünyesinde barındırır. 'Öteki' kavramı, üretim ilişkilerinden milliyetçiliğe, toplumsal cinsiyetten psikolojiye kadar birçok çalışmanın konusu olmuştur. Bu bölümde, öteki ile ilgili temel yargılar ortaya konularak ötekiliğin en belirgin yansıması olan ırkçılık üzerine değerlendirmede bulunulmaktadır. Buna bağlı olarak asimilasyon ve entegrasyon politikalarına yönelik eleştirel referansla ötekileştirilmeyle karşı karşıya bulunan Almanya'daki Türklere yönelik politikaların eleştirel bir okuması yapılmaktadır. Çalışma kendisini, 'öteki' kavramının kendisini değil, kavrama atıfda bulunarak, Almanya'da yabancıları merkezine alarak geliştirilen politikalar üzerindeki etkisini ve sosyal yaşama nasıl yansıdığını değerlendirme ile sınırlamaktadır. Bu nedenle, 'öteki' kavramına ilişkin tanımlara kısaca değinilecek ve ayrıntılarına girilmeyecektir.

'Biz' olanın, 'öteki' olanı, insanlık tarihinin başından itibaren korkulacak ve karşı önlem alınması gerekilen dışsal özne olarak tasarlamasının nedenini irdeleyen farklı görüşler bulunmaktadır. Julia Kristeva, sorunu Freud'un izini sürerek insanların kendi içlerindeki yabancıya atıfda bulunarak açıklamaya çalışır. Kristeva'ya göre "yabancı", bizim içimizde yaşar ve her birimizdeki farklılık bilinci oluştuğunda yabancı ortaya çıkar. Ancak, herkes kendini yabancı olarak değerlendirirse "öteki" kaybolmaya yüz tutabilir (Kristeva 1991). Öte yandan Alois Hahn, modern toplumda giderek artan yalnızlık ve bireyselliğe referans vererek, herkesin öteki ve yabancı olduğu durumda, 'ötekinin genelleştiğini' iddia eder ve bunun evrensellik için temel oluşturduğunu vurgular (1994: 77-81). Burada dikkat çeken husus, gerek Kristeva'nın, gerek Hahn'nın bireyden yola çıkmaları ve bireyin kendi içindeki yalnızlığına vurgu yapmalarıdır. Öteki kuramında öne çıkan bir diğer düşünür Zygmunt Bauman, kavramı dost-düşman ikilemine bağlı olarak irdeler. Bauman'a göre "Dostlar ve düşmanlar vardır. Bir de yabancılar var-

dır" (1991: 23). Özellikle yapısalcı yaklaşıma göre kişilerin düşünceleri dil sistemindeki karşıtlıklar yoluyla şekillenir. Bu nedenle kişiler, yeni karşılaşılan durumları, dost-düşman, içerisi-dışarısı gibi karşıtlıklar yoluyla algılar. Ne var ki 'öteki' olgusunu ilk aşamada bu karşıtlıkların tekabül ettiği bir kategori çerçevesinde irdelemek oldukça güçtür. Bunun nedeni şüphesiz 'yabancı' ya da 'öteki' olanın, kararsızlığın ve muğlaklığın kişileşmesi şeklinde algılanmasına bağlıdır.

> "Modernite, her iki anlayışa göre muğlaklığı yok etmeyi, anlamlandırma sorunlarını en aza indirgemeyi ve böylece kesin olmayan olguları azaltmayı temel almaktadır. 'Öteki' ve 'yabancı', muğlaklığın kişileştirilmiş biçimi olarak algılandığından, her türlü kategorileştirme ve sınıflandırma olanaklarının dışında kalarak, düzenin kendisinden uzaklaşmaktadır. Düzeni tahrip etme potansiyeline sahip olarak tanımlanan öteki ve yabancı, çoğunluk toplumu için bir tehlike olarak algılanırken, korku ve sınırlamayı beraberinde getirir. Böylece dost-düşman-dikotomisinin dışında kalan öteki ve yabancı, bir düşman pozisyonuna indirgenir" (Onur-İnce 2003: 259).

Modernitenin bu amacına uygun olarak 'öteki' bir kategori içine dâhil edilir ve bu da 'düşman' kategorisi olur. Çünkü: "Hiç bir şey olmadıklarından, her şey olabilirler. Zıtlıkların düzenleyici gücüne bir son verirler. Zıtlıklar bilgilenmeyi ve eylemi olanaklı kılarlarken, kararsızlıklar çaresizliği temel alırlar. Zıtlıklar, son derece kesin ayrım çizgilerinin anlamsızlığını çarpıcı bir biçimde ortaya koyarlar. Dışsal olanı, içselin içine alarak, düzenin rehavetini, kaosun şüpheciliğiyle zehirlerler. Yabancı tam da bunu yapar" (Bauman 1991: 26). Böylece yabancı, sadece çoğunluğun yaşamsal alanlarının değil, aynı zamanda her türlü sınıflandırmanın da dışında kalmaktadır. Hem zıtlıkların ve kararsızlıkların yarattığı çaresizlikten, hem de modern toplumun kesinliğe verdiği önemden dolayı, yabancı ve 'öteki', düşman kategorisine yerleştirilir.

'Öteki'ne yönelik bu felsefi yaklaşımların dışında, 'öteki' Günter Frankenberg'in ifadelerine referansla, "başka bir ülkede doğmuş olan, sonradan gelen, devlete yabancı, vatansız, konuk, ait olmayan, mülteci, ya da turist" (Frankenberg 1994: 47) olarak tanımlanabilir. 'Öteki' kavramının içerdiği anlam çeşitliliği, ötekine karşı davranış biçimlerinin de "çeşitliliğine işaret etmektedir" (Hahn 1994: 163). Frankenberg'in tanımı birçok yönden yetersizdir. Frankenberg, 'öteki' kavramını, ülke sınırları ve ulus kavramıyla sınırladığı için, yaptığı tanım, erkeklerin gözünde ötekileşen

kadınları, zenginin gözünde ötekileşen yoksulları, batının gözünde ötekileşen doğuyu… vb. pek çok grubu dışlar.

Bir Tehdit Olarak Öteki

Görüldüğü gibi, 'öteki'likle ilgili tanımlamalar oldukça belirsizdir. Bu tanımlamalar ışığında yaratılan 'öteki'liğin sonuçlarına ulaşmak zor olacağından, 'öteki' olana atfedilen özelliklerden sonuca ulaşmak daha anlamlı olmaktadır. 'Öteki', sonuç itibariyle 'biz'in kurgusundan ibaret olduğundan, 'öteki'ne yönelik tespit edilen özellikler de yine bu kurgunun ürünüdür. Ne var ki bu kurgu yumağının yarattığı sonuçlar, 'öteki' tarafından toplumsal hayatın her aşamasında hissedilir hale gelince, bu özellikler 'öteki'nin üstüne yapışır. Başka bir ifadeyle, biz tarafından oluşturulan bu kurgusal kimlik, toplumsal yaşamda sürdürülen ilişkilerde, öteki'nin somut kimliği hâline dönüşür ve çoğunluğu oluşturanların öteki'ne yönelik ortak bir kanıya ulaşmalarına hizmet eder (Zick/Küpper/Heitmeyer 2010: 273-302).

'Biz' açısından, 'öteki'yi tanımlayan en önemli özellik, düzen bozma potansiyelidir. 'Biz', ne kadar istikrarsızlık getirmeyecek olan, düzenin yeniden üretimini sağlayan ve bu nedenle toplumun var oluş amacına uyanı temsil ediyor ise, 'öteki' de, bir o kadar düzen bozma, istikrarsızlık getirme, düzenin işleyişini sağlayan gelenek, yasa, normların içini boşaltma potansiyeline sahip ve tehlikeli olanı temsil edendir. Bu bağlamda, öteki, biz açısından kendini güvende ve rahat hissettiği koşulları ortadan kaldıracak güce sahip potansiyel düşman olarak görüldüğü için, korkulan ve kurtulunması gereken olarak değerlendirilir. Bundan dolayı biz algısında öteki, niceliksel değil, niteliksel gücü nedeniyle kurgulanan bozguncu kimliğiyle ön plana çıkar.

'Öteki', 'biz'in, yine 'biz'in algılayışında, antitezi olma niteliğinden dolayı istikrarsızlık getiren, var olan düzeni bozandır. Almanya'da Hıristiyan Demokrat Partisi eski genel sekreteri Friedrich Merz'in ortaya attığı "Leitkultur " (Öncü Kültür) tezi bu bağlamda okunabilir. Bu teze göre Alman kültürü, azınlıktaki 'düzen bozan'lar tarafından tehdit edilmektedir. Yapılması gereken, 'öteki'lerin lider/öncü kültür olan Alman kültürünü benimsemesidir" (Bhabha 2000: 112). Merz'in bu söylemi, Almanya'daki Türklerin var olan düzene ve kültüre bir tehdit olarak görüldüğünün en açık örneği olması dışında, entelektüel çevrelerde de destek bulması son derece düşündürücüdür. Merz'in bu tanımlamasından önce, 1982 yılında çeşitli üniversitelerden 12 profesör tarafından yayımlanan "Heidelberg Manifestosu" (Das Heidelberger Manifest), Federal Almanya

toplumunun ötekileştirdiği Türklere yönelik tehdit algısının en somut örneğidir (Burgkart 1984: 92). Manifesto'nun şu cümleleri, Alman toplumunun ötekileştirdiği misafir işçilere, özellikle de Türklere yönelik tehdit algısının ne kadar yoğun olduğunu gösterir niteliktedir:

> "Ailelerin birleşmeleriyle ilgili yönelişler kendi hâline bırakılacak olursa, sağlam ilkelere dayanmayan yanlış anlaşmalara terk edilirse, 2000 yılına doğru 16-20 milyon insan, yeniden ve ilave bir göç dalgası yaratacaktır ve bu gidişle pek çok Alman, kendi mahallesinde, kendi işyerinde ve kendi ülkesinde, kendini yabancı hissetmeye hazır olmalıdır" (Turan 1997: 64). Manifesto, Alman kültürünün tehdit altında olduğunu defalarca vurgular ve bilinçli yurttaşları, tehdit altındaki kültürü koruma konusunda işbirliğine çağırarak, göçmenleri hedef gösterir."

Toplumdaki sorunların asıl nedenlerini tartışmak yerine, toplum algısında potansiyel suçlu olarak yerleşik bulunan, 'öteki'nin üzerine atmak, toplumun diğer unsurları için birleştirici bir unsur hâline gelir. Dominique Schnapper'e göre, "Kendi zorluklarını başkasının üstüne atmak, bireylerin ve grupların iç çatışmalarını çözmeyi sağlayan bir savunma mekanizmasıdır. Dış düşmanın varlığının, bir grubun kaynaşmasına ne denli katkıda bulunduğu bilinir" (2005: 137). Benzer bir yaklaşımı Siegmund Freud'da görmek mümkündür. Ona göre, "kitlelerde kuvvetli bir dayanışma duygusunun oluşabilmesi için herhangi bir yabancı azınlık grubuna belli bir düşmanlık duyulması ve bu azınlığın sayısal zayıflığının, ona zulüm etmeyi teşvik edecek düzeyde olması gerekir" (Schnapper 2005: 137). Dolayısıyla 'biz'in birlik ve beraberlik içinde olmasını mümkün kılan, toplumsal sorunların sorumlusu olarak işaretlenen bir gruptur, böylece 'biz' algısının oluşması, ancak 'öteki'nin kurgulanışıyla mümkün hale gelir.

'Öteki'yi tanımlayan, 'biz'den uzaklığıyken, 'biz'i oluşturan da aynı zamanda 'öteki'dir. 'Öteki'nin mi 'biz'i oluşturduğu, yoksa tersinin mi geçerli olduğu tam anlamıyla belirgin değildir. Ancak varlıksal olarak her ikisinin birbirine gereksinim duyduğu ve içiçe geçtiği söylenebilir. Örneğin bu karmaşık ilişkiyi Edward Said, karşılıklı bir etkileşim şeklinde değerlendirir. Doğu'nun, Batı tarafından türlü yollarla ötekileştirildiğini savunan Said'e göre şarkiyatçılık; "Şark'la - Şark hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterekuğraşan ortak kurum olarak, Şark'a egemen olmakta, Şark'ı yeniden yapılandırmakta, Şark üzerinde yetki kurmakta kullanılan bir batı biçimi olarak incelenebilir, çözümlenebilir" (Said 2004: 13). Dolayısıyla Şark'ın her ne

kadar verili bir gerçekliği olsa da, bunu ötekileştirerek şekillendiren Batı olmuştur. Said, *Şarkiyatçılık* başlığını taşıyan eserinde, Batı'nın, Doğu'yu ötekileştirirken, aynı zamanda kendi kimliğini kurduğuna vurgu yapar. Batı, Doğu gibi olmayandır. Bu yargıya ulaşmak için kendi değerlerine bakarak, "karşı tarafa" atfedilen özellikler, aslında kendi kimliğinde örtük biçimde var olan negatif algılardır. "Karşı tarafın" algısına bakılmaksızın onu tanımlama ve kimliğinin sınırlarını belirleme çabası ile kendini tanımlama ve kimliğini oluşturma eyleminin öznesi aynı olduğundan, bu düşünsel sürecin belirleyeni, değişkenlik gösterebilmektedir. Bundan dolayıdır ki hangisinin diğeri tarafından oluşturulduğu netlik kazanmaktan uzak hâle gelebilmektedir. Bu nedenle, çeşitli durumlarda belirli bir taraf daha etkin olsa da 'biz' ve 'öteki'nin yaratılması karşılıklı bir süreçtir. Bu karşılıklı süreçte ortaya çıkan tanımlamalar, genellikle karşılıklı güvenin olmadığı ilişkilerin oluşmasına ve ötekileştirilenlerin "biz" tarafından toplumsal düzenin potansiyel düşmanı olarak algılanmasına yol açar.

Homojenleştirilen 'Öteki' ve Önyargı Olgusu

Öteki, tanımlanırken, öteki olanın içinde barındırdığı farklılıklar kesin bir şekilde reddedilir. Kurgulanan özellikler grubun tamamına yönelik olarak genelleştirilir ve sübjektif kavramlarla sınıflandırılır (Tajfel 1981: 133). Örneğin, Berlin'deki Hür Üniversitesi (Freie Universitaet) rektörünün Türk çocuklarının geri zekalı olduğuna dair açıklaması, kurgulanan bu önyargının, bir gruba yönelik olarak genelleştirilmesinin en açık örneğidir. Rektör, Türk göçmenlerin "IQ'sunun Almanlardan düşük olduğunu" (Die Welt, 23.7.2005) ifade ederek, tüm Türk çocuklarını tek bir olumsuz niteliğe indirgemiş, çoğunluğun algısında belirli bir Türk prototipinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Kurgulanan önyargıların günümüz 'modern' ırkçılığının bir göstergesi olduğu ve buna bağlı olarak antipatilerin açıkça ifade edilmediği, ancak sembolik değerlerin öne çıkartıldığı söylenebilir. Sembolik değerler üzerinden gelişen ötekileştirme ise çoğunluğun hem ahlaki ve kültürel, hem de ekonomik belirleyiciliğinin altını çizmeye hizmet etmektedir (Sears ve Henry 2005). Şekillenen prototipin Taş tarafından belirtilen yabancılara karşı alışılagelmiş yaklaşıma uygunluk taşıdığı ortadadır:

> "Yabancılar; 'işgalciler', 'serseriler', 'esrar kaçakçıları', 'sokaktaki teröristler', 'garip alışkanlıklar', 'Müslüman fundamentalistler', 'sosyal refah devleti sömürücüleri', 'çalışma alışkanlıkları olmayanlar' vs. gibi sıfatlarla tanıtıldılar." (Taş 1999: 22).

Yaratılan prototipe uygun görülen veriler kabul edilirken, 'öteki'nin homojen bir kütle olmadığını, kendi içinde farklılıklar içerdiğini gösteren tüm veriler reddedilir. 'Öteki' hakkında kurgulanan önyargıları doğrulayan veriler, kitle iletişimin araçları tarafından ön planda tutulur.[9] Eğer 'öteki', kurgunun senaryosunda belirtilen rollerin dışında, çoğunluğun algısında pozitif olarak kabul gören bir rol üstlenecek olursa, bu görmezden gelinir ya da bireysel bir davranış diye tanımlanarak ait olduğu grubla bağlantısı koparılır. Görüldüğü gibi çoğunluk toplumu, "kendi önyargısını doğrulayan şeyi bir kenara ayırıp, doğrulamayanı da dışlar" (Schnapper 2005: 134) Bu nedenle, ötekileştirmeye referansla kurgulanan söylemlerde, tüm kadınlar, tüm doğulular, tüm Müslümanlar, tüm siyahlar gibi homojenliği çağrıştıran ve ön plana çıkaran genellemelere rastlamak mümkün olmaktadır. Bu genellemeleri haksız çıkaracak her deneyim, ya göz ardı ya da inkar edilir. Öteki üzerine yapılan gerçekçi analizler, onu tanımaya yönelik çabalar onun çeşitliliğini, indirgenemezliğini meydana çıkartacaktır ve ötekileştirme kısır döngüsünden kurtuluş için tek umut budur. Ancak 'biz' (ötekileştiren), bunun için çaba harcamaz ve kendi içindeki yabancı algısı' ile örtüşen 'öteki'ne yönelik olarak siyasal toplum tarafından ideolojik olarak kurgulanmış ve genelleştirilmiş klişe tanımlamalara rağbet eder. Genelleştirmeler, klişeleştirmeler ve damgalamalar şüphesiz önyargı olgusunun birer sonuçları olarak değerlendirilmelidir.

Önyargı yaratma süreci, yukarıda belirtilen öteki'ne yönelik kurgulanan özelliklerin öteki'ne iliştirilmesi aşamasında oldukça önemlidir. Önyargı, kişilerin kategorileştirmeye olan ihtiyaçlarından bağımsız değerlendirilemez. "Kategorileştirme bilinmezi bilinir kılarak bireyin gündelik yaşantıyı yönlendirmesini, nesneleri ve deneyimleri tanımasını sağlar" (Schnapper 2005: 154). Bu açıdan değerlendirildiğinde, önyargıyı besleyen kategorileştirme temelinde gelişen davranışlar, oldukça doğal bir süreç gibi görünmektedir. Ancak kategoriler değerlileştirme-değersizleştirme eğiliminde olup, aşırı genelleştirme buyutuna ulaşınca, önyargıların sabitlenmesi kaçınılmaz olur. Bu aşamada birey kategorilere tabi hâle gelir. "Böylelikle kategorileştirme süreci algıları genelleştirmeye, gruplar arasındaki ayrılıkları vurgulamaya ve üstü açık ya da kapalı olumlu ve olumsuz değer yargıları atfetmeye yol açar" (Schnapper 2005: 154).

Tamamen bir kurgusallığa dayanan önyargı söylemleri, 'öteki'nin 'öteki'liğe mahkum edilişinin anahtarıdır. Bu önyargı oluşana kadar 'öteki'nin ayrıklığının yıkıcı bir etkisi görülmez ama önyargının oluşumu ve 'öteki'nin düşmanlaşmasıyla geri döndürülemez yıkıcı bir dönüşüm başlar. 'Öteki' kurnazdır, medeni olmayandır, geriliğin temsili ve sebebidir, yaşa-

nılan olumsuzluklardan 'biz' yerine sorumlu olandır, günah keçisidir. 'Öteki' kendine yakıştırılanı hiçbir zaman değiştiremez. Çünkü öteki, Biz'i oluşturan kimliğin negatif bir parçası olarak, pozitif olan geneli tamamlayan bir gerçeklik kazanmıştır.

Gelinen noktada sorulması gereken, 'öteki'nden çekinme durumunun doğal olup olmadığıdır. Kuşkusuz insan doğasında, bilinmeyene karşı merakın yanında, bilememenin getirdiği bir korku da vardır.

> "Beklenmeyen bir durumla karşılaştığımızda hepimizde yeniden ortaya çıkma eğilimi gösteren ve kuşkusuz sağlam psikolojik temellere dayanan en klasik tavır, kendimizle özdeşleştirdiğimiz kültürel, yani ahlaksal, dinsel, toplumsal, estetik biçimlere uzak düşen biçimlerin açıkça yadsınmasından ibarettir." (Levi-Strauss 1997: 25).

Levi-Strauss, karşılıklı tanıma süreciyle kaygıların aşılıp kültürlerin zenginleşeceğini şu sözleriyle vurgulamaktadır: "Bir kültür tek başına olduğu sürece asla üstün olamaz" (1997: 54) ve "bir insan topluluğunu yıkıp geçen ve doğasını bütünüyle gerçekleşmesini engelleyen tek bela ve tek sakatlık, yalnız kalmaktır." (1997: 56). Demek ki merak ve korkuyla başlayan süreç, birbirini tanıma ve kabulle devam edebilmiş ve bu sayede büyük medeniyetlerin temelleri atılabilmiştir.

Bu durumda, merakın doğal seyrini, yani, birbirini tanıma ve kabullenmeyi engelleyici bazı yapılardan söz etmek mümkündür. Bu yapıların olmadığı durumda, örneğin Alman toplumu yarım asırdır içinde olan Türk toplumunu tanıyarak kabullenebilirdi. Ancak bu doğal süreç, milliyetçilik algısı ve var olan üretim ilişkileri tarafından biçimlendirilen toplumsal yapı nedeniyle sıkıntılı bir sürece girmiştir. Bu bağlamda ırkçı-milliyetçilik, öteki-biz ikiliğini yaratan en temel olguyken, Wallerstein'ın ifadesine referans verecek olursak, var olan üretim ilişkileri tarafından, 'öteki'liğin sınıfsal anlamda işlevselleştirildiği söylenebilir. "Eğer ortada hiç siyah yoksa ya da bu rolü oynamak için sayıları yetersizse, 'beyaz zenci'ler icat edilebilir." (Balibar ve Wallerstein 2007: 47). Üretim ilişkilerinin yeniden üretilebilmesi için bazı kesimlerin toplumun kıyısında kalması gerekmektedir. Bu kıyıda kalma olgusu, belli kesimlerin 'ötekileştirilmeleriyle' mümkündür. Geçmişte sömürü sisteminin devamına yönelik olarak, sömürgeler ve kölelerle karşılanan bu ihtiyaç, günümüzde göçmenlerle, "misafir işçilerle" karşılanmaktadır (Chakravorty 1999: 281-308). Bu doğrultuda gelişmiş sanayi ülkeleri, yitirdikleri sömürgelerini, yabancı işçileri getirerek yeniden kazanırlarken, ötekileşme olgusu, sistemin devamı için işlevselleştirilir. Dolayısıyla 'öteki'lerin

'öteki' olarak kalması kapitalist sistemin sürmesi için temel önemdedir. Oliver Cox 1970 yılında yayımlanan "Caste, Class and Race" başlıklı eserinde, etnik ve ırksal ayrımların, öncelikle kapitalist emek örgütlenmesinin ürünü olduğunu belirtir. Ona göre amaçlanan tehlikeli sınıfların ve sömürge halklarının ırklara ayırıp bölünmesidir. Bu bağlamda bu gruplara uygulanan 'ötekileştirme' süreci araçsaldır (Cox 1970). Benzer bir yaklaşım, Edna Bonacich'ten emek piyasasının parçalanması kuramıyla gelir. Bu kurama göre yüksek ücret alan ya da korunan işçilerle, ucuz emekçiler - ki bu gruba en yeni kesim olarak göçmenler, ırksal, etnik azınlıklar girer - piyasada rekabet halindedirler (Bonacich 2000). Bu da emek piyasasında parçalanmaya neden olur ve yüksek ücretle çalışanların ırkçı söylemlere rağbet etmesine neden olur. Düşük ücretle çalışmak zorunda olan emekçiler, yüksek ücretle çalışmakta olan emekçilere göre ötekileşirler. "Emek pazarı parçalandığı için emekçiler, çıkarlarının birbiriyle buluştuğunun bilincine varamazlar, kapitalistler de ucuz işgücünü bölerek ucuz emek gücüne ulaşırlar." (Schnapper 2005: 304) Bunun en somut örneğini Günter Wallraff'un Türk işçisi rolüne girerek deneyimlerini kaleme aldığı *En Alttakiler* adlı kitabında görürüz (Wallraff 1986). Wallraff, Türk işçilerine en çok nefret duyanların Alman işçiler olduğunu belirtir. Bunun en temel nedeni, sistemin onları birbirine rakip hâle getirmesidir. Ekonominin kırılgan olduğu durumlarda, krizin yükünü hafifletmek için ucuz emeğin seçileceği algısı, yüksek ücret alanlarda, ucuz emeği temsil edenlere karşı bir nefrete dönüşmektedir. Bu nedenle ekonomik kriz dönemlerinde Türk işçilere karşı geliştirilen ırkçı söylemlerin Alman işçileri arasındaki alıcılarının arttığı görülür. Başka zaman az da olsa, temkinli yaklaşılan ırkçı söylemleri, kişi kendi görüşü gibi tekrarlamaya başlar. Böylece, ötekine yönelik olarak oluşturulan kurgusal söylemle buluşan ırkçı söylem, toplumun ortak algısında konjonktürel olarak belirleyici bir konum elde eder.

Dolayısıyla ırkçı muamele, öteki'nin bu süreçte yaşadıklarının en uç noktasını oluşturur. Irkçılık adım adım ilerleyen ve sürekli 'geliyorum' diyen bir tehlikenin vücut bulmasıdır. Öteki, ırkçılığın belirleyici konumu ele geçirdiği bu aşamada bazen fiziksel olarak yok edilmeye veya insanlık onuru hiçe sayılan aşağılanmaya maruz kalır (Bielefeld 1992: 38-41). Irkçı tutumlarla mücadele, ırkçılığın yapısının ayrıntılı ve nesnel analizini zorunlu kılar. Çünkü Öteki'ne karşı uygulananlar teorik olarak aynı olsa da, pratikde uygulamalar farklı şekiller almaktadır. Bu noktada günümüzde uygulanan ırkçılığı, 20. yüzyıl ırkçılığından ayırmak gerekir.

> "19 ve 20. yüzyılda görülen ırkçılık, biyolojik ve kültürel özellikleri birleştirirken, 'ötekilerin' yok edilmesini amaçlamıştır. Ancak günümüzdeki ırkçılık, yalnızca aşağılamayı hedeflediğinden, her durumda kavram ırkçılaştırılmakta, dolayısıyla bir ideolojiye dönüştürülmektedir." (Miles 1992: 57).

Bu farklılığın en önemli nedenlerinden biri, günümüzde ırkçılığa hedef olan göçmen 'ötekilerin', kapitalist üretim sürecinin neferleri gibi görülmeleridir. Dolayısıyla biyolojik olarak yok edilmeleri rasyonel değildir, bunun yerine toplumun en alttakilerini oluşturmalılar ve sunulan işleri sunulan ücret karşılığında yerine getirmelidirler. Yeni ırkçılık olarak adlandırılan bu evrenin tanımı, Etienne Balibar tarafından şu şekilde yapılır:

> "Yeni ırkçılık, 'sömürgelikten kurtuluş' , eski sömürgelerle eski metropoller arasındaki nüfus hareketlerinin tersine çevrilişi, insanlığın tek bir siyasal alan içinde parçalanış çağına ait bir ırkçılıktır. Bizde, göç karmaşığını merkez alan günümüz ırkçılığı, ideolojik olarak, Fransa dışında, özellikle de Anglosakson ülkelerde uzun zamandır gelişmiş olan bir 'ırksız ırkçılık' çerçevesi içinde yer alır: ilk bakışta bazı grup ya da halkların diğerlerine üstünlüğünü değil, 'sadece' sınırların kaldırılmasının sakıncasını, hayat tarzının ve geleneklerin bağdaşmazlığını savunan böyle bir ırkçılık, haklı olarak, farkçı ırkçılık olarak adlandırılabilinir." (Balibar/Wallerstein 2007: 32).

Balibar'a göre artık ırkçıların savundukları herhangi bir ırkın üstünlüğü değildir, kültürlerin uzlaşamazlığıdır. Benzer bir yaklaşımı Pierre Andre Taguieff'in çalışmasında da görmek mümkündür. Taguieff'in formüle ettiği ırkçılık, ötekine yaklaşımın iki temel biçimini yansıtmaktadır. Modernizm, ötekine yaklaşımı dönüştürmüştür. Modern öncesi toplumlarda doğan ırkçı yaklaşım, evrenselciliğe karşı çıkarak kimliklerin karışmasını engellemeye çalışır. Öteki, dışlanmanın, tasfiyenin, yok etmenin nesnesi olur. Diğer yandan modernleşmenin getirdiği evrenselleşme ilkesi ötekine yönelik ırkçılığı dönüştürür. Modernleşme sonrasında ötekine karşı yürütülen asimilasyoncu ırkçılık olmaya başlar (Taguieff 2000). Özellikle Levi-Strauss gibi antropologlar tarafından ırk kavramının yanlışlanması, Balibar'a göre yeni ırkçılara malzeme verir ve artık ırkların hiyerarşisinden ziyade kültürlerin uzlaşmazlığına yönelirler. Her yeni dönem yeni kavramlara ihtiyaç duyar. Irkçılığın biyolojik alandan, kültürel alana taşınmasıyla birlikte tartışmalarda kullanılan kavramlar da değişikliğe uğramıştır. Bu değişimin bir sonucu olarak bugün tartışma gündemini

oluşturan bazı kavramlar, aşağıda değineceğimiz asimilasyon ve entegrasyon olguları ile ilişkilendirilmektedir.

Asimilasyon ve Entegrasyon: Eşitlik Karşısında Hoşgörü

'Öteki'ne karşı olumsuz, düşmanca sayılacak bu tavrı değerlendirdikten sonra ona karşı alınan önlemlere geçmek gerekir. Asimilasyon çabası, yüzyıllardır 'öteki' olanın yıkıcı etkisine karşı bir önlem olarak benimsenmeye çalışıldı. Asimilasyon uygulamalarında, pratikte ne kadar farklı şekiller ortaya çıkarsa çıksın, temel amaç, çoğunluğa dahil olmayanların ya da olamayanların, kendi kökenlerini ve kültürlerini bırakarak başka bir topluma dönüşmesi, asimile etmek arzusunda olan toplumun kültürünü ve toplumsal esaslarını benimsemesidir. Almanya'da uygulanmak istenen asimilasyon olgusunu değelendirirken, Bauman, şöylesi bir tespitte bulunmaktadır:

> "Asimilasyon, doğal düzenin yerine yapay bir düzen koymanın genel planlaması içerisinde birçok ayrıntıdan bir tanesiydi; buna biçim verenlerin, 'uygun' ve 'uygun olmayanlar', 'değerli' ve 'değersiz' olanlar arasında ayrım koymanın ve aynı zamanda, ikincisinden birincisine geçişin koşullarını ifade eden tekelci bir denemesiydi." (Bauman 1991: 38-9).

Burada sözü edilen "doğal düzen" kavramının, bireyin indirgenmesini ve denetlenmesini sağlama yönünde erk içeren biçimde ele alınması mümkündür. Zira asimilasyon, ulus devletlerde, halkın kültürel ve ideolojik olarak tektipleştirilmesi ile bağlantılı ele alınması gereken modernite fenomeni ile iç içedir. Bu nedenle "egemen güç tarafından belirlenen kültürel örneklere uymayan davranış pratikleri, yabancı ve bununla birlikte ulusal ve siyasi uyumu tehdit edici biçimde algılanmıştır" (Bauman 1991: 41). Buna rağmen asimilasyon, entegrasyonun etkin olduğu hususlarda başarısızlığa uğramaktadır. Bir başka ifadeyle, öteki kimliğinin ikincil kimlik olma özelliğinin ortaya çıkışını engelleyememektedir. Asimilasyon sürecindeki uygulamalardan etkilenen yabancılar, kökenleriyle ve kültürleri ile uyum içinde olmayan farklı bir kimlik edinirken, aynı zamanda çoğunluk toplumundan da kopuk ve onun tarafından kabul edilmeyen ‚ötekiler' olarak bir topluluk oluşturmaya devam etmektedirler. Dolayısıyla, asimilasyon olgusunda, beklenen özümlenme ve özümleme gerçekleşemediği için, iki kimlik arasında yeni bir kimlik, bir "ara kimlik" şekillenmeye başlamaktadır. Uygulamada görülen asimilasyon politikaları, özünde ötekini özümlemeyi hedeflemekle beraber, özümlenme sürecine uyum sağlamaya çalışan 'öteki'ni ne tam olarak topluma dahil etmekte, ne de kökenine ve kültürüne ait yaşam

tarzına uygun olarak yaşamasına olanak tanımaktadır. Bu pradoksal durum özümlemek isteyenin, ötekileştirdiklerinden ve bundan kaynaklanan korkusundan kurtulma isteği ile çoğunluğun birliğini sağlamada ötekine duyduğu gereksinimden vazgeçememesinin sonucu olarak ortaya çıkan bir durumdur. Dolayısıyla toplumsal ilişkileri düzenlemekten çok, öteki olanı farklılığını vurgulayarak çoğunluk ilişkilerine eklemleme çabasıdır. Asimilasyon, modernitenin eseri olan ulus devletlerin kültürel ve ideolojik tek tipleştirme çabasının eseridir. Ulusal çıkar söylemlerinin önem kazandığı modern devlette, başka ırka ve kültüre mensup 'yabancıların' asimilasyon yoluyla etkisizleştirilmesi neredeyse meşru görülür. Günümüzde öteki olgusu, belirli bir özel yaşam alanının korunması ve bireyin kendi yaşamını kendisinin belirleme olanakları yönünde pozitif bir parametre olarak algılanabilir; öteki yabancı değil, diğerleri ve ötekiler tarafından denetlenmekten korunmak için, bireyin kendisi kendi içinde bir ötekilik yaşamaktadır. Bu tarzda gelişen ötekilik sayesinde, diğer ötekilerle ilişkilerde bir yakınlaşma söz konusu olabilmektedir. Ancak ötekiliğin bu özgü yanı dışında, göç eden toplulukların ötekiliği, Batı toplumlarında entegre edilmeme şeklinde tanımlanmaktadır. Bir başka ifadeyle asimile edilemedikleri gibi, topluma uyum sağlama konusunda da bir çaba göstermedikleri öne sürülerek ortaya çıkan sonucun suçluları olarak gösterilmektedirler. Ötekilere, yalnızca çoğunluk toplumunun yararı ve çıkarlarıyla orantılı olarak ve belirli sınırlamalar içerisinde yaşama olanağı verilmektedir.

> "Bu durumun zorluğu ortadadır: Ötekiler, sosyal yapının bireyleri ya da aile fertleri olmadıklarından, ait olanların genel haklarından yararlanamamakta, alışılagelmiş koruma altında bulunma biçimlerine dahil olamamakta ve sadece kendilerinden beklenen işlevlerin gerekliliğine uygun anlarda koruma söz konusu olabilmekte, ihtiyaç görülmediği takdirde ise, istenildiği zaman bu koruma sona erdirilebilmektedir" (Hahn 1994: 191).

Bu nedenle ötekilik, özel alanın korunmasına tekabül eden özelliğini, yalnızca çoğunluğa ait olanların içsel ötekilikleri şeklinde kabul etmektedir ve bireylerin, bu ötekilikleri, toplumun bir parçası olduklarından, birer tehdit unsuru olarak algılanmamaktadır. Çoğunluk toplumuna entegre olmayan, ya da entegrasyonları engellenen yabancılar ise, dışlanan ötekiler konumuna indirgenmektedirler. Bu noktada uyum, ya da entegrasyon, çoğunluk toplumunun, söz konusu topluma öteki olanın katılma sınırlarını belirlemesine orantılı olarak gelişmektedir. Bu sınırlamalarda, öteki olanın, bir çok rolü ve kimliği aynı zamanda üstlendiğine rastlanmaktadır. Dikkat

çekici olan nokta, başka bir mekana göçen bireylerin, kendi farklılıklarının bilincine daha fazla ulaşabildikleri gerçeğidir. "Göçmen pozisyonuyla yeni gelene, çoğunluk toplumu doğrultusunda geliştirilen bir kimlik atfedilmektedir" (Hoffmann 1992: 32). Öteki olan, çoğunluk toplumuna uygun olmayan bir dizi kimlik oluşturmaya başlamaktadır. Bu gelişme bir çelişki, hatta uyumun reddi şeklinde yansısa da, çoğunluğun belirlediği kimlik, öteki tarafından aynı içeriklerle algılanmadığından ve bu kimlik modeli, sadece çoğunluk toplumunun ürünü olduğundan, ötekinin farklı algılanmasına yol açmaktadır. Bu farklı algılamada, ötekileştirilenin, kendi kültüründen kaynaklanan davranışlarının katkısı belirleyici olmaktan uzaktır. Dolayısıyla ötekileştirme sürecinde, 'Biz'i korumaya yönelik olarak öne sürülen ve "ama" diye başlayan gerekçelerin, bu konudaki tartışmalara katkıda bulunması, denize düşen yağmur damlasının deniz suyundaki tuz oranını *değiştirmesi kadar cüzidir.* Çünkü günümüzde kimlikler "farklı boyutlarda geliştirilebildiği; göç eden kimlik, etnik açıdan belirlenemediği, tam tersine etnik kimlik, toplumsal ve siyasi alanda kozmopolitlik olarak anlaşıldığından, ayrıca bir ulus devlete aidiyet olarak algılanmadığı" (Hoffmann 1992: 33) içindir ki, çoğul biçimde ortaya çıkabilmektedirler.

Bu noktada, asimilasyon ve entegrasyon kavramlarını birbirinden ayırmak gerekir. Asimilasyon, tek taraflı ve çoğunluk toplumunun varlığını sorgulamayan biçimde işleyen bir sürece tekabül ederken entegrasyon, çoğunluk toplumu ve azınlık gruplarının karşılıklı etkileşimini temel alır. Entegrasyon çoğunluk olmayanın gelenek ve kökenini yadsımadığı gibi bu süreçde ortaya çıkan ilişkilerde alıp verme şeklinde gelişen bir etkileşimde mevcuttur. Entegrasyonda sınırlı da olsa bir kabul söz konusudur. Bu nedenle de temelinde red olan asimilasyon ile entegrasyon, aynı yerde var olamazlar. Entegre olamayan ya da olması engellenen gruplar 'öteki'leşirler. Hoşgörü kavramı, entegrasyon ile özdeşleşmez, çünkü kabulün olduğu durumda hoşgörülecek şey ortadan kalkar. Çoğunluk olmayana gösterilen kabul, artık onun öğelerini çoğunluğun öğeleri yapar. Ancak entegrasyon, eşitler arasında öngörülen bir süreci ifade ettiğinden öteki, entegrasyonun bir tarafı olamaz. Karşılıklı alıp vermeye ve kabule dayalı bir ilişki oluşturabilmek bir diğer deyişle entegrasyonun önkoşullarını oluşturabilmek öteki yapısının kırılmasını gerektirir. Bu yapının kırılabilir olup olmadığı ve ne zaman kırılabileceği net değildir, ancak öteki yapısının çözülmesine bağlı olan entegrasyonun günümüzde her türlü göçmen sorununa reçete olarak sunulamayacak kadar çetrefilli ve uzun zaman alacak bir süreç olmasıdır. Yabancılık, diğerinin yaşam tarzı hakkında eksik bilgi sahibi olma sorunu

değildir. Bilhassa bilgi toplumunda, medyanın imkânları, yabancı hakkında bilgi sahibi olmayı mümkün kılmaktadır. Yabancılık, farklı ırksal, kültürel ve dinsel kimliklerin aynı sınırlar içinde eşit hak ve özgürlüklere sahip bireyler olarak bir arada yaşamak istememelerinin, çoğunluğun kendi yaşam tarzını ve kurallarını, karşı tarafa mutlak doğru olarak dayatma talebinde bulunması ve kabul edilmesinde ısrarcı olmasının bir sonucudur. Ayrıca yabancı kavramı dışsal bir olgu değildir. Yabancı olarak tanımlananlar, yıllardır aynı ülkede, çoğunlukla birlikte yaşayan, gündelik yaşamı ve onun zorluklarını paylaşan, farklı ırk ve kültüre sahip olanlardır. Çoğunluk, onlar hakkında olumsuz önyargılara sahip olacak kadar onları tanımaktadır. Onları yabancı olarak adlandırırken, onlar hakkındaki bilgi eksikliğinden değil, kültürel ve ırksal farklılıklarından yola çıkmaktadır. Aidiyet ilişkisinin sınırları, yabancının kültürel ve ırksal farklılıklarının tasarımında çizilmektedir. Bu yapılırken, onu düşman olarak görme ve damgalama, merkezi bir rol oynamaktadır. Koyu tenli insan resimlerinde sömürgecilik tarihi yansımaktadır, "fanatik" ve "tehlikeli" Müslüman resimleri ise yüzyıllardır süren batıyla doğu arasındaki politik ve kültürel hegemonya kavgalarını yansıtmaktadır (Brown 2000: 119-143).

Son yıllarda kiliseler ve sivil kuruluşlar tarafından, öncelikle felsefi olan hoşgörü ve kabul kavramları, çok kültürlü toplumsal yaşamın temel taşı olarak savunulmaktadır. Siyaset felsefesinde de açıklama ilgisinin, güncel yaşamda ortaya çıkan bireysel ve grupsal çıkarların, paylaşım kavgaları sorunsalından uzaklaşıp, partiküler kimliklere hoşgörü ve bunların kabulü alanına yöneldiği görülmektedir. Slogan düzeyinde bir "kabul politikası" eğiliminden söz edilebilir, çünkü analizlerde kimliklerin ve farklılıkların saygıyla kabul edilmesi talebi, adalet ve fırsat eşitliği sorunsalına referanslıdır. Toplumsal gelişmenin yarattığı başka sorunların yanında, eğer herhangi bir önlem alınmazsa, toplumsal barış açısından tehdit oluşturan 'yabancı düşmanlığının', tehdit olmaktan çıkıp gerçeğe dönüşmesini engellemek amacıyla ortaya atılan 'kabul politikası', yabancı ile çoğunluğun eşit koşullarda katılabileceği bir tartışma platformu yaratmak yerine, çoğunluğa ait kurum ve kuruluşlar tarafından üretilen 'çözümlerin' yabancılar tarafından doğru kabul edilerek uyulması istendiği için, istenilen hedefe ulaşmaktan uzaktır. Çünkü kimliklere ve farklılıklara saygının ön şartı diyalogdur. Ancak "herkesin eşit biçimde katılabileceği ve her şeyin eşit biçimde dillendirileceği geniş kapsamlı bir diyalog totaliter düşüncenin yanılsamalarına aittir." (Waldenfels 1997: 33). Eğer hoşgörü, öteki olanın düşüncesine tahammül etmek değil, aksine öteki olanın kendisini siyasal,

sosyal ve kültürel alanlarda gerçekleştirme olanaklarının tanınması anlamına geliyorsa; ayrıca çoğunluğun kendisinde de yanılma olasılığını görüp, bunun öz eleştirisini yapabilmekse, o zaman "yabancıyla elde edilen deneyimler, yabancı ile kendi arasındaki sınırları harekete geçirecektir ve bu, yabancının bize yakınlaşmasıyla artacaktır" (Waldenfels 1997: 44).

Bilgi, ilgi ve yabancıya karşı vicdan, rastlantısal olarak dağıtılmamıştır. Adı geçen kavramlar, yabancı sayılması gereken ile çoğunluğa ait olan arasındaki sınırları belirlemede önemli işlevlere sahiptirler. Aidiyet ilişkisi, çoğunluğa ait olanlara ayrılmış bir takım ayrıcalıklarla bağlantılıdır, örneğin dikkat çekmemek gibi, ya da her hangi bir gruba aidiyet üzerinden değil de, kişisel nitelikler üzerinden değerlendirilme şansına sahip olmak gibi. Bu da görülebilir her türlü değişikliğin tehdit olarak algılandığı anlamına gelirken aynı zamanda da bir kültüre aidiyeti kaybetme korkusunu içinde barındırır. Her türlü "yabancılığa" yönelik en masum söylem dahi takip edilmişlik fantezileri yaratabilir. Bu fanteziler üzerinden siyasal elitlerin toplumsal algıya önceden yerleştirdikleri yabancı kavramında belirleyici rol üstlenen korku kavramı ilişkilendirilerek, toplumsal tepkiler istenilen hedefe doğru yönlendirilebilir. Örneğin yüzlerce kilise arasında, tek bir caminin bile bütün Hıristiyan âlemini tehlikeye atacağı fantezisi toplumda çoğunluğu oluşturanlar tarafından bir "gerçek" gibi algılanarak, cami ile birlikte tanımlanan "yabancı" kimliklere karşı çoğunluk içinde düşmanlık dürtüleri artar ve onlardan kurtulmak için önerilen siyasal çözümlere destek vurgulanır. Bu kimlikleriyle o ana kadar dikkat çekmeyen ve çoğunluk tarafından önemsenmeyen "yabancılar", bir anda çoğunluğun gözünde "harekete geçmemiş canlı bombaya" dönüşür. Çoğunluğun kendi doğal hakkı olarak gördüğü gerçekliği tamamen kendi doğrularını onaylayacak şekilde belirleme talebi, bu korkular ve tehdit fantezileri içinde gerçekleşmektedir. Gerçekten de bu talep her zaman tehdit altındadır, çünkü gerçeklik çoğu durumda bu taleple örtüşmemektedir. Gerçeklik, her zaman farklılıkların yaşamı tarafından belirlenir. Bu gerçekliği görmeye ne kadar hazır olunursa ve ne kadar demokratik bir toplumu ve bu toplumun kurallarının herkes için geçerli olduğu düşüncesi içselleştirilirse, kim olduğuna bakılmaksızın, nereden olursa olsun, insana karşı aynı saygıyla davranmak istenirse, aidiyet çıkarları ve ona bağlı olan ayrıcalıklara ters düşülecektir. Çoğunluğa ait olanların güven duygusunun sarsıntıya uğraması, çoğunluğa ait olmanın getirdiği ayrıcalıklardan yoksun olmamak uğruna çoğunluk gibi davranmak ve o ayrıcalıkları kazanmak için yabancılara karşı olma düşüncesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Sonuç

Gelinen noktada üzerinde durulması gereken soru, toplumda var olan kavramsal karmaşaya nasıl yaklaşılması gerektiğidir. Kavramların toplumsal olguları değerlendirmede bir "araç" olma özelliğinden hareketle, çoğunluk ve azınlık arasında süre gelen çatışmaların ve anlaşmazlıkların gelecekte üzerinde yoğunlaşılacak tartışmalara bir zemin hazırlayacağı ortadadır. Ancak çarpıtılan "yabancının" karşısına "gerçek" resmi koymak isteyen bir aydınlanma çok şey değiştiremeyecektir. Zira aydınlanmanın, yabancılığın nasıl tasarlandığını ve nasıl korunduğunu ele alma, bu konuda alınan mesafeyi ve hiyerarşinin nasıl kurulduğunu anlama gibi bir amacı yoktur. Tam tersine böyle bir aydınlanma, yapay bir biçimde ötekileştirilenlerin yabancılığını ortaya koymaya, onları egzotikleştirmeye ve böylece toplumsal güvene, çoğunluk ile ötekiler arasındaki ilişkilere bir mesafe koymaya yarar.

> "Yabancıya karşı davranışta, kendi sorduğu sorunun karşı tezini oluşturan bir biçim söz konusudur. Söz konusu bu biçim, davranışın bir maksat ve bir düzenlilik taşımasının, özgün bir cevaplama mantığıyla, ötesine geçerek yabancılığı terk edilmişliğe hapis ediyor" (Waldenfels 1997: 52).

Aydınlanma ve temas, ancak alışılagelmişin dışında tecrübeler yaratabilirse ve hiyerarşileri tersine çevirebilirse faydalı olabilir. Örneğin ayrımcılığa maruz kalan grubun mensuplarının toplumun tüm alanlarında yer alması doğal kabul edilebildiği oranda bir adım atılmış olabilir. Buna bağlı olarak, çalışmada ifade edilen güven kaybı, kendiliğinden anlaşılır olmaktan kurtulan çoğunluk bireyi için kendi bilgisizliğini ve bilmek istemediğini algılamasına giden ilk adım olarak yaratıcı olabilir.

Hoşgörü ve kabul üzerine yapılan tartışmalar, genel olarak benzer özellikleri taşıyan ırkçılık ve Avrupa merkeziyetçi anlayışlarının kavramları tarafından etkilenmektedir. Bu ortak yön, Avrupa kültürünü ve bizim konumuzda Alman kültürünü üstün kültüre ait olarak gören değerlendirmenin doğal kabul edilerek sorgulanmazlığında belirginleşir. "Beklenen, ötekilerin öncelikle ve genellikle (ulusal duruma göre) Avrupa değerlerini kabullenmeleri ve üstlenmeleridir" (Essed 1990: 379). Bu nedenle "yabancı"nın ve "ötekinin" konu edilmesinde çoğunluğa ait olanın ilgisi yansıtılmadığı gibi, "yabancının" bakış açısı kendi içinde mahkûm edilmektedir. Dolasıyla "*kendi olanın sorunu"*, yabancının sorunu gibi algılanıyor. Eğer kültürlerarası diyalogda, tartışma "kendinin" yabancıyı nasıl algıladığı yönünde gelişirse *yabancı hakkındaki klişeler* tekrardan üretilmiş olur (Kristeva 1990: 118). Bu yapılırken

"öteki olana" yabancı olarak algılananın gerçekten ait olup olmadığı, nasıl ve hangi şekilde yabancıya dönüştükleri sorulmamaktadır. Bu bağlamda sorulan tek şey, "yabancının" "kendi olanda" neden olumsuz hisler yarattığıdır. Bu tutum "yabancının" varlığına "kendi" üzerinden giderek bir anlam yüklemekte ve kendi istek ve korkularının yansıması olarak "yabancı" ayrıştırılarak ele alınmaktadır. Bu anlayış sonucunda azınlıklar dışarıda tutulması gereken öğelere indirgenmektedir.

Genel kültür bağlamlarından uzaklaştırılan azınlıklara ait bazı değerler, seçmeci bir anlayışla "kendi olanın" normlarının ve yaşam alışkanlıklarının zenginleştirilmesinde malzeme olarak kullanılabilmektedir. Bunun sonucunda "yabancı mutfak", "egzotik müzik" vs. gibi "yabancı" alışkanlıklar keyfi bir biçimde, toplumsal ve tarihsel bağlarından koparılarak çoğunluk toplumunun *hayali dünyasına ve günceline* alınırlar (Hund 2006: 120). Ötekileştirilen kesimlerin bazı davranış biçimlerini almaya zemin hazırlayan bu yaklaşım, önyargılı yaklaşımla iç içedir, çünkü ikisi de "yabancıyı" ve "öteki olanı" çoğunluk toplumunun "normal" yaşam biçimlerinden dışlar.

Önyargıları telkin etmek, üstünlüğü hedef seçmiş bir kültürün genel anlamda var olan bilinç düzeyindeki yapılanmalarıyla örtüşür. Bilinç yapılanmalarının kaynağı ile onların soyut anlamda birer yansıması olan, aynı zamanda hiyerarşik bir biçimde düzenlenen sosyal ve ekonomik yapıların kaynağı, benzerlik taşımaları ötesi özünde aynı kaynağa dayanmaktadır. Toplumsal bilincin oluşumunu belirleyen ve onu yönlendiren ideoloji tarafından çerçevesi sunulan "gerçek", toplumun bütün düzlemlerinde nesnelleşir. Sözü edilen nesnelleşmenin tezahürleri olarak örneğin erkek şiddeti ve kadınların aşağılanması, amirlerin otokratik idare biçimi ve bunlara gösterilen itaat, polis devleti ve medeni cesaretsizlik gösterilebilir. Egemenliğe itaat eden her birey otoriter davranış eğilimlidir. Öte yandan otoriterlikten uzak şekillenen çok kültürlü toplumların ön koşulu, hoşgörü ve kabul olmak durumundadır. Ancak böylesi bir ön koşulun var sayılabilmesi, kavramsal netliğin olmamasına bağlı olarak kendi içinde sorunludur.

Bu nedenle, hoşgörü ve kabul kavramlarına yeni anlamlar yüklemek, toplumsal ilişkilerde kabulün yerleşmesi yönünde gelişebilecek sosyal politikalar açısından büyük öneme sahiptir. Zira çoğu felsefi olan bu kavramların günümüzdeki açıklaması toplumsal ve siyasal yaşamımızda işlevselleştirilemezler. Goethe'nin dediği gibi: "hoşgörü geçici bir zihniyet olmalıdır: tolerans kabule gitmelidir: tahammül etmek demek hakaret demektir" (Goethe ve Koopmann 2006: 29). Tahammül olarak anlaşılan hoşgörü,

görüldüğü gibi doğal olarak aynı toplumun güncel yaşamını paylaşan insanları bütünleştirmeye yetmemektedir. Söz konusu olan eşit ve aynı koşullarda bir arada yaşamaya uygun bir ortamı yaratmaksa, hoşgörü ve tahammül toplumsal yaşamı ortak biçimlendirmeye faydalı olabilecek kavramlar olarak yetersizdirler.

Bu kavramların işlevselleştirilmesi, özellikle "çok kültürlü toplum" tartışmalarında anlaşılabilir. Tartışmalarda çok kültürlü toplum teorisinin özünde ırkçılık karşıtlığı olduğu vurgulanmaktadır. Çok kültürlülük, günümüzde ırkçılığın "kültürel" karakterine karşı duran bir ideoloji olarak görülmektedir. Ancak, çok kültürlülük tartışmalarında bu güne kadar yanıtlanmamış olan soru, ırkçılığın içinde var olan, kendi kültürünü üstün görme anlayışının nasıl aşılacağıdır. Çok kültürlülük teorisinde farklılıktan hatta "yabancılaştırmaktan" korkmaya karşı, azınlıkların ve çoğunlukların eşit muamele görmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Almanya'da "ırkçılığın beklentisi olan farklılıklardan korkmaya" (Elfferding 1989: 37) karşı, bugüne kadar eşitlik sağlanamamıştır. Oysa farklılık eşitliğin ön şartıdır. Almanya'da sürdürülen çok kültürlülük tartışmaları, farklılıkların sınırının, sosyal haklardaki sınırlarda olduğu gibi, hegemonyal tartışmalar tarafından belirlenmesine bağlı olarak sorunludur. Sorun, hegemonyal ilişkilere ve çoğunluğun taleplerinin tek gerçeklik olarak benimsenmesine referans veren anlayıştan kaynaklanmaktadır. O nedenle "evrenselci olabilen ancak kesinlikle evrensel olamayacak" şeklinde ifade edilen anlayışların eleştirel bir tarzda yeniden okunması gerekmektedir (Agamben 2004: 22).

İşlevsellik kazanmak isteyen çok kültürlü toplum, eğer var olmak hedefini taşıyorsa, hukuksal ve kültürel çerçeve belirlemeye hazır olduğunu ilan etmek durumundadır. Ancak bu çerçeve içerisinde hoşgörünün normları doğası gereği herkes için aynı şekilde geçerli olmak zorundadır. Azınlıkların kültürleri çoğunluğun kültürüne eşit ve eşdeğer bir meşruluk kazandığı bir ortamda çok kültürlü toplum gerçekçi olarak düşünülebilir ve bu doğrultuda azınlığın kültürü ve "öteki olan", çoğunluk tarafından topluma ait olarak görülebilir. Dolayısıyla, kavramsal bir netleşmeye yaklaşıldığı oranda, *ait olan* ve *ait olamayan gibi* kavramların yarattığı sınıflandırmaların aşılmasına zemin hazırlanmış olunacaktır (Limbach 2003: 55). Böylesi bir zemin üzerinden, tahammül olmayan hoşgörü yerine kabul politikaları ve dışlama sonucuna yol açan önyargılar yerine birlikte yaşama kültürü ve üstün kültür tasavvurları gibi belirlemelerin ve kavramların sorgulanmasına bağlı olarak, gelecekte yeni sosyal ve kültürel politikalara dair düşüncelerin ve kuramsal çalışmaların geliştirilmesi mümkün olabilecektir.

Açıklamalar

[1] 1989 sonrasında göçmenlere karşı birçok saldırıda bulunulmuştur. Solingen saldırısında bir Türk ailesinin fertlerinin çoğu yaşamını yitirmiştir.

[2] Asimilasyon kavramı, Latince *similis* (benzemek) sözcüğünden türetilmiştir. Sosyoloji kuramında, egemen bir kültürün belirlenimi doğrultusunda, var olan toplumsal grupların bütünüyle birbirlerine yakınlaştırılmaları anlamında kullanılmaktadır.

[3] Almanya'da asimilasyon kültürel anlamda hedefleniyor olsa da, resmî politikada yer almamaktadır. Fransa, asimilasyon hedefinin kabul edildiği tek Avrupa ülkesidir (bu konuda bk. Yağmur 2010: 223).

[4] Entegrasyon kavramı, Latince *integratio* sözcüğünden türetilmiştir ve sosyoloji kuramında bir bütünü oluşturmak, yenilenmek anlamına gelmektedir. Entegrasyon, birleşmenin ve birlikte büyümenin dinamik, uzun süreli ve farklılıkları dışlamayan bir süreci ifade eder. Söz konusu süreç, yakınlaşma, karşılıklı algılama, iletişim, ortaklık arayışları, farklılıkların belirlenmesi yanı sıra göç edenlerle, çoğunluk toplumunun ortak toplumsal sorumluluk anlayışına yaklaşmalarına hizmet eder. Bu nedenle bütünlüklü bir adaptasyona tekabül eden asimilasyonun aksine, entegrasyon çoğunluğa ait olmayanların kendi kültürlerini ve kültürel kimliklerini yok saymalarını ve/veya yok etmelerini talep etmez, bk. *Lexikon der Sozialen Arbeit*.

[5] Yabancılık, ırkçılık ve öteki gibi konu ve kavramları irdeleyen çok sayıda Almanca, Fransızca ve İngilizce metin mevcuttur. Ancak çalışmada, Almanya'da farklı olma olgusuna odaklanılmasına bağlı olarak, İngilizce metinlere yer verilmiş olsa da, özellikle Almanya'da söz konusu kavramların süregelen analitik değerlendirmelerine öncelik verilmiştir.

[6] *Getürkt* sıfatı Almancada "kandırma, yanıltma" anlamında kullanılmaktadır. Kavramın kökeni Grimm Masallarına kadar dayandırılmaktadır. Sözcüğün 20. yüzyıldan itibaren kullanımı hakkında bk. *Duden-Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache* (1997). München: dtv, ayrıca bk. *Wahrig Deutsches Wörterbuch der Gegenwartssprache* (2010). Gütersloh: Bertelsmann.

[7] Sanatta, edebiyatta, sanayi kuruluşlarında azımsanmayacak sayıda Türkiye kökenli insan bulunmaktadır. Bu kişilerden bazıları Fatih Akın, Renan Demirkan gibi sinema emekçileri yanı sıra Leyla Onur ve Cem Özdemir gibi siyasetçilerdir.

[8] Irkçılık kuramının ayrıntılı değerlendirmesi için (bk. Bhattacharyya 2002, Cochran1999, *The annual report on the situation regarding racism and xenophobia* 2006, Tißberger vd. 2006).

[9] Prototipleme örneklerine haber programlarında sıklıkla rastlamak mümkün olmaktadır. Türkiye ile ilgili bir haberde sunulan resimler, klişeler içermektedir. Görüntülerde Türkiye'nin herhangi bir bölgesinden sunulan manzaralarda cami, çarşaflı kadın, çocuklar ve karmaşa işlenmektedir.

Kaynaklar

Agamben, Giorgio (2004). *Ausnahmezustand*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Anhut, Reimund ve Wilhelm Heitmeyer (2000). *Bedrohte Stadtgesellschaft: Soziale Desintegrationsprozesse und ethnisch-kulturelle Konfliktkonstellationen*. Weinheim: Juventa.

Bhabha, Homi K. (2000). *Die Verortung der Kultur*. Tübingen: Stauffenberg.

Balibar, Etienne ve Immanuel Wallerstein (2007). *Irk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler*. İstanbul: Metis Yay.

Bauman, Zygmunt (1991). "Moderne und Ambivalenz". *Das Eigene und das Fremde: Neuer Rassismus in der alten Welt?* Der. Ulrich Bielefeld. Hamburg: VSA. 23-49.

Bhattacharyya, Gargi (2002). *Race and power: Global racism in the twenty-first century*. London and New York: Routledge.

Bielefeld, Ulrich (1992). "Das Konzept des Fremden und die Wirklichkeit des Imaginären". *Das Eigene und das Fremde. Neuer Rassismus in der alten Welt?* Der. Ulrich Bielefeld. Hamburg: Junius. 97-128.

Bonacich, Edna (2000). *Capitalism and Racism*, *New Perspectives in Sociology*. Boulder: Westview Press.

Brown, Wendy (2000). "Reflexionen über Toleranz im Zeitalter der Identität". *Philosophische Grundlagen und gesellschaftliche Praxis einer umstrittenen Tugend*. Ed. Rainer Forst. Frankfurt/M.: Suhrkamp. 119-143.

Burgkart, Christoph (1984). "Das 'Heidelberger Manifest', Grundlage staatlicher Ausländerpolitik". *Türken raus? Oder Verteidigt den sozialen Frieden.* Ed. R. Meinhardt. Hamburg: Rowohlt. 36-51.

Cochran, David Carroll (1999). *The color of freedom: Race and contemporary American liberalism*. Albany: State University of New York.

Cox, Oliver Cromwell (1970). *Caste, Class, and Race*. New York: Monthly Review Press.

Die Welt, 23.7.2005. 11.

Dollase, Rainer (1990). "Die Asozialität der Gefühle. Intrapsychische Dilemmata im Umgang mit dem Fremden". *Die bedrängte Toleranz*. Eds. Wilhelm Heitmeyer und Rainer Dollase. Frankfurt/M.: Fischer.

Domit, Dokumentationszentrum und Museum über die Migration aus der Türkei e.V. (Türkiye'den Göç Dökümantasyon Merkezi ve Müzesi), www.domit.de

Elfferding, Wieland (1989). "Funktion und Struktur des Rassismus. Eine Theorieskizze". Theorien über Rassismus. Ed. Otger Autrata. Berlin: Argument.

Essed, Philomena (1990). "Multikulturalismus und kultureller Rassismus in den Niederlanden". *Rassismus und Migration in Europa*. Ed. Institut für Migrations- und Rassismusforschung e.V. Berlin/Hamburg: Argument. 379.

Forst, Rainer (2000). *Toleranz, Gerechtigkeit und Vernunft. Philosophische Grundlagen und gesellschaftliche Praxis einer umstrittenen Tugend*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Frankenberg, Günter (1994). "Zur Alchemie von Recht und Fremdheit. Die Fremden als juridische Konstruktion". *Über Integration und Ausgrenzung in Einwanderungsländern*. Ed. Friedrich Balke. Frankfurt/M.: Suhrkamp. 41-67.

Goethe, Johann Wolfgang von ve Helmut Koopmann (2006). *Maximen und Reflexionen*. Frankfurt/M.: Deutscher Taschenbuch Verlag.

Hahn, Alois (1994). "Die soziale Konstruktion des Fremden". *Die Objektivität der Ordnung und ihre kommunikative Konstruktion*. Der. Walter Sprondel. Frankfurt/M.: Fischer. 110-145.

Hoffmann, Lutz (1992). *Die unvollendete Republic. Zwischen Einwanderungsland und deutschem Nationalstaat*. Köln: Junius.

Hund, Wulf. D. (2006). *Negative Vergesellschaftung Dimensionen der Rassismusanalyse*. Münster: Westfälisches Dampfboot.

Kreisky, Eva (2004). "Geschlecht als politische und politikwissenschaftliche Kategorie". *Politikwissenschaft und Geschlecht.* Eds. Sieglinde Rosenberger ve Birgit Sauer. Wien: Utb.

Kristeva, Julia (1990). *Fremde sind wir uns selbst*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Levi-Strauss, Claude (1997). *Irk, Tarih ve Kültür*. İstanbul: Metis Yay.

Lexikon der Sozialen Arbeit (1997). 7. Baskı. Baden-Baden: Nomos.

Leyer, Emanuela (1991). *Migration, Kulturkonflikt und Krankheit. Zur Praxis der transkulturellen Psychotherapie*. Opladen: Leske.

Limbach, Jutta (2003). *Die Demokratie und ihre Bürger. Aufbruch zu einer neuen politischen Kultur*. München: Hanser.

Miles, Robert (1992). *Rassismus. Einführung in die Geschichte und Theorie eines Begriffes*. Hamburg: Argument.

Onur-İnce, Hilâl (2003). "Öteki Sorunsalının 'alterite' kavramı çerçevesinde yeniden okunması üzerine bir deneme". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi* 21: 255-277.

Rommelspacher, Birgit (2002). *Anerkennung uns Ausgrenzung*. Frankfurt/M./New York: Campus.

Said, Edward (2004). *Şarkiyatçılık*. İstanbul: Metis Yay.

Schmid, Thomas (1997). "Die multikulturelle Gesellschaft als Chance und Zumutung. Kleines Plädoyer wider die Xenophilie". *Fluchtpunkt Europa. Migration und Multikultur*. Ed. Martina Fischer. Frankfurt/M.: Fischer. 121-137.

Schnapper, Dominique (2005). *Öteki ile İlişki*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.

Sears, David ve Paul Henry (2005). "Over thirty years later: A contemporary look at symbolic racism". *Advances in experimental social psychology*. Ed. Mark Zanna. San Diego: Elsevier Academic Press. 37, 95-150.

Taguieff, Pierre Andre (2000). *Die Macht des Vorurteils: Der Rassismus und sein Double.* Hamburg: Hamburger Edition.

Tajfel, Henri (1981). *Human groups and social categories*. Cambridge: Cambridge University Press.

Taş, Mehmet (1999). *Avrupa'da Irkçılık*. Ankara: İmge Yay.

Tissberger, Martina et al. (2006). *Kritische Studien zu Gender und Rassismus Critical Studies on Gender and Racism*. Frankfurt/M.: Lange.

The annual report on the situation regarding racism and xenophobia in EUMC Vienna 2006.

Turan, Kadir (1997). *Almanya'da Türk Olmak*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Waldenfels, Bernhard (1997). *Topographie des Fremden. Studien zur Phänomenologie des Fremden I*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Wallraff, Günther (1986). *En Alttakiler*. Köln: Milliyet Yay.

Yağmur, Kutlay (2010). "Batı Avrupa'da Uygulanan Dil Politikaları Kapsamında Türkçe Öğretiminin Değerlendirilmesi". *Bilig* 55: 241-242.

Zick, Andreas ve Beate Küpper (2007). "Vorurteile, Diskriminierung und Rechtsextremismus. Phaenomene, Ursachen und Hintergründe". *Zivilcourage trainieren!* Eds. Karl Jonas, Margarete Boos und Veronika Brandstaetter. Göttingen: Hogrefe. 33-58.

Zick, Andreas, Beate Küpper ve Wilhelm Heitmeyer (2010). "Prejudices and Group-Focused Enmity – A Socio-functional Perspective". *Handbook of Prejudice*. Eds. Anton Pelinka, Karin Bischof and Karin Stögner. Amherst, NY: Cambria Press.

bilig
SUMMER 2011 / NUMBER 58
173-202

Being Different in Germany: A Critical Approach towards the Concepts of Integration and Tolerance

Hilâl Onur İnce*

Abstract

This article focuses on the problems related to integration and tolerance, which became more pronounced between the majority and various ethnic groups following the reunification of Germany. The article explores the reasons why minorities face an othering strategy even during these days which mark the fiftieth anniversary of Turkish emigration to Germany. There is still an ambiguity concerning certain familiar concepts employed in arguments about minorities in Germany. This study emphasizes how a clarification in this respect can help to create an egalitarian multicultural environment, suggesting that concepts like acceptance policy and co-existence culture require a critical reading. The study also foresees the possibility of the development of new ideas and theoretical approaches concerning social and cultural policies as long as conceptual clarification is achieved.

Keywords

Germany, minority, majority, integration, assimilation, racism, tolerance, other.

* Assoc. Prof. Dr., Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration / Ankara
ohilal@hacettepe.edu.tr

билиг
Лето 2011 / Выпуск 58
173-202

Быть отличным в Германии: критический взгляд на понятия интеграции и толерантности

Хилал Онур Индже*

Аннотация

В этой статье рассматриваются актуальные вопросы интеграции и толерантности между общинами различного этнического происхождения в германском обществе после ее воссоединения. В этом году исполняется пятьдесят лет с начала миграции турков в Германию, но по-прежнему в общественных отношениях меньшинства сталкиваются с проблемой неприятия. В данной статье рассматриваются причины этого явления. В работе подчеркивается преобладание неопределенности в существующих понятиях, связанных с положением меньшинств в Германии, и делается вывод, что доминирующие на сегодняшний день концепции являются препятствием для новых подходов к возможности равноправного проживания меньшинств в современном обществе; а также придание определенности в концептуальном плане поможет созданию многокультурного общества. В этом отношении считается необходимым критический пересмотр понятий, концепций и предубеждений, являющихся основой политики неприятия, таких как замена толерантности приемлимыми политиками и культурой совместного проживания. Внесение концептуальной ясности даст возможность дальнейшему развитию идей, связанных с новой социальной и культурной политикой, а также послужит развитию теоретических исследований.

Ключевые слова

Германия, меньшинство, большинство, интеграция, ассимиляция, расизм, толерантность, другой (иной).

* доцент, доктор, университет Хажеттепе, факультет экономических и административных наук, кафедра политологии и административного управления / Анкара
ohilal@hacettepe.edu.tr